

# AJALUGU JA INFORMATSIOONILISED ARTEFAKTID – SÄILITAMISE ASPEKT\*

Kurmo Konsa

Minevik on tume. Tolm ja kriimustused ähmastavad seda, laiad pruunid kleepribad, nõgi ja hallitusplekid varjavad vaatevälja. Ma lappan vanu dokumente, mis oksüdeeruvad ja pudenevad tükkideks, kui ma puudutan neid – asju, mis on juba sada aastat tasa põlenud, paisates õhku tillukeste osakeste pilvi. Osakesed, mis kunagi kandsid informatsiooni – terakest tindi “d” alumisest kaarest, kaduvväikest osa kahe sõna vahelisest tühikust – , lendavad nüüd korratult ja mõttetult välja laia maailma.

Kirsten Bakis, *Hiidkoerte elud*.

Ajalugu ja artefaktid ümbritsevad meid kõikjal. Suur osa teabest mitte ainult mineviku, vaid ka oleviku kohta on seotud kõikvõimalike esemetega. Esemed on ju tegelikult need, millega inimesed nii igapäevases elus kui ka ajaloo uurimisel otseselt kokku puutuvad. Kui jätta kõrvale otsene suuline pärimus, mida ei ole kirja pandud, lindistatud või filmitud, võib radikaalselt väita, et ajalugu ainult artefaktidega tegelebki, sest iga tekst esineb ju mingi artefakti kujul, olgu selleks siis raamat, käsikiri, dokument või arvutikuvar. Isegi juhul kui uurijat huvitab ennekõike tekst, ei tohiks jätta tähelepanuta asjaolu, et teksti (sisu) ja füüsilise artefakti vahel on tihe seos, nad mõjutavad vastastikku teineteist.<sup>1</sup>

Säilitamine on samuti otseselt ajaloo seotud, kuna ajaloolased saavad analüüsida ja interpreteerida vaid neid allikaid, mis on säilinud. Teadvus-  
tatud ja määratletud kultuuripärandi olemasolu eeldab paratamatult selle säilitamist, st teadlikku tegevust, mis on suunatud teatud nähtuste alles-  
hoidmisele praeguste ja tulevaste põlvkondade jaoks. Säilitamise korral ei ole tegemist neutraalse tegevusega. Valik, mida säilitada, eeldab kriitilist otsustust ja prioriteetide määratlemist. Vähemalt esialgu tundub olevat ebareaalne mõte säilitada kogu tsivilisatsiooni poolt loodav informatsioon sõltumata selle väärtusest või esinemiskujust. Samas on säilitamisele kuu-

\* Artikkel on valminud ETF grandil 6686 raames.

<sup>1</sup> Vt nt: G. Genette, *Paratexts: thresholds and interpretation* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 1–15; G. Thomas Tanselle, *Literature and Artifacts* (Charlottesville: The Bibliographical Society of the University of Virginia, 1998), 157–185, 220–221; G. Thomas Tanselle, *Texts and artifacts in the electronic era*. <<http://www.cc.columbia.edu/cu/21stC/issue-3.2/tanselle.html>> (01.11.2008).

luvate artefaktide valik ju otsus käesolevas ajas ning ei pruugi tulevikust vaadatuna sugugi mitte kõige õigem olla.

Esemete ja laiemalt kogu materiaalse kultuuri uurimisega tegelevad eri teadusvaldkonnad. Küllaltki hiljuti on sellesse ritta asunud ka infoteadus, mis uurib informatsiooni iseloomulikke tunnuseid ning infotöötluse ja -vahenduse protsesse. Tegemist on küllaltki noore uurimissuunaga, esmakordselt kasutati terminit “infoteadus” (*information science*) 1958. aastal. Käesolevas artiklis püüangi esitada põgusa ülevaate artefaktide käsitlemisest infoteaduse vaatenurgast, keskendudes ennekõike nende säilitamisega seotud küsimustele.

### *Artefaktid ja informatsioon*

Jürgen Mittelstraß'i sõnul elame me kõik “Leonardo ilmas”, mis on artefakt – valmistatud inimese poolt teaduse ja tehnoloogia abil.<sup>2</sup> Tänapäeva inimene oma teaduslik-tehnilise ratsionaalsusega on ühelt poolt nüüdismaailma, “Leonardo ilma” looja ja teisalt kuulub ise sellele ilmale. Artefaktid on kõik inimese poolt loodud materiaalsed objektid alates geoloogilisest näidist, mis on kogutud (st oma algsest kontekstist eemaldatud) ning mida säilitatakse mingil kindlal eesmärgil, kuni kõige keerukamate tehnoloogiliste objektideni välja. Järgnevalt tutvume, millised on artefaktid informatsioonilises mõttes, st milline info neis sisaldub ja nendega seotud on. Tegemist on fundamentaalse küsimusega nii ajalooteaduse kui ka säilitamise jaoks, kuna see on igasuguse interpreteerimise ja säilitusstrateegia aluseks.

Kõigepealt tuleks alustada terminist “informatsioon”. Tegemist on mõistega, mida kasutatakse väga erinevas tähenduses. Michael Buckland eristab kolm põhimõttelist mõiste “informatsioon” kasutusviisi:<sup>3</sup>

1. Informatsioon kui protsess – informeerimise protsess, kommunikatsioon. Informeerides kedagi, muudame tema teadmisi millestki.
2. Informatsioon kui teadmine – see, mis antakse edasi informeerimise käigus, kommunikatsiooniprotsessis. Teadmine, mis puudutab teatud fakte, isikuid või sündmusi.
3. Informatsioon kui asi – objekt, mille abil on informatsioon esitatud. Informatsioon esineb alati mingi materiaalse kandja kujul. Selleks võib olla raamat, dokument, aga ka näiteks helilaine (kõnena).

<sup>2</sup> Jürgen Mittelstraß, *Leonardo-Welt. Über Wissenschaft, Forschung und Verantwortung* (Frankfurt/Main, 1992).

<sup>3</sup> Michael Buckland, “Information as Thing”, *Journal of the American Society of Information Science*, 42:5 (1991), 351–360.

Informatsioon kui teadmine on immateriaalne ja seega otseselt mõõdetamatu. Teadmised, uskumused ja arvamused on isikulised, subjektiivsed ja kontseptuaalsed. Nende transmissiooniks on vajalik nende väljendamine, esitamine või kirjeldamine mingil füüsilisel kujul, mis siis ongi “informatsioon kui asi”. Infosüsteemid tegelevad alati artefaktidega – neid kogutakse, luuakse, säilitatakse ja kasutatakse. Raamatukogud tegelevad raamatutega, arhiivid dokumentidega, muuseumid mitmesuguste objektidega. Arvutid töötlevad infot füüsiliste signaalide kujul, inimese ajus on teave esitatud elektriliste ja keemiliste signaalidena.

On selge, et väga erinevad objektid võivad kanda vägagi erisugust informatsiooni. Suhtelt informatsiooni võib kõik objektid jagada informatsioonilisteks artefaktideks (raamatud, dokumendid, filmid jmt), utilitaarseteks artefaktideks (laev, kivikirves jne) ning loodusobjektideks (kivi, kaamel, inimene jne). Samas võivad kõik need objektid olla infoallikateks. Erilise rühma artefaktide hulgas moodustavad kommunikatiivsed artefaktid – raamatud, dokumendid, pildid, helisalvestised, arvutiandmekandjad jne, mille peamiseks funktsiooniks ongi informatsiooni jäädvustamine, säilitamine ja vahendamine. Kõikvõimalikke muid artefakte käsitletakse infoallikatena näiteks arheoloogiliste või etnoloogiliste uuringute raames.<sup>4</sup> Samas ei tasuks unustada, et infoallikateks võivad olla ka loodusobjektid. Dinosauruse fossiilid annavad uurijatele teavet dinosauruste kohta ning geoloogilised leiud informeerivad meid maa ehitusest. Inimene ise võib samuti olla informatsiooniliseks objektiks, kui meenutada kasvõi antropoloogilisi uuringuid. Kõikidest nendest objektidest võidakse teha eri tüüpi kirjeldusi või esitusi: fotosid, filme, mõõta teatud parameetreid jne. Sellisel teel saame uued infoobjektid, mis kirjeldavad eelmisi.

Arusaadavalt on ajaloolaste jaoks väga olulisteks objektideks sündmused. Kahjuks on nende kogumine ja säilitamine otsesel kujul võimatu. Sündmused jäädvustuvad kas nendega tihedalt seotud objektide (lahingupaik, vereplekid vaibal jmt) või siis sündmuse kajastavate dokumentide (fotod, filmid, artiklid, mälestused jmt) kujul. Sündmuse, tõsi küll mitte ajaloosündmuse, on teatud ulatuses võimalik luua või uuesti luua. Täppisteadustes on oluline eksperimendi roll, kusjuures eksperimendid peavad olema korratavad. Ajaloosündmuste korral on see jällegi väga problemaatiline.

<sup>4</sup> Vt nt: Anu Kannike, “Rahvakunstist esemeuurimise taustal”, *ERM Aastaraamat XLI* (Tartu, 1996); Ene Kõresaar, *Vaip – tekki muodi asi. Etnoloogiline esemeuurimus* (Tartu: Tartu Ülikool, 1999); Ants Viires, “Eesti rahvarõivaste uurimise tulemusi ja probleeme” (1990), *Kultuur ja traditsioon* (Tartu: Ilmamaa, 2001), 381–388.

### *Artefaktide infostruktuurist*

Iga artefakt on põhimõtteliselt ammendamatu infoallikas. Eri autorid on pakkunud välja mitmesuguseid lähenemisi artefaktidega seotud informatsiooni kirjeldamiseks. Järgnevalt võtame aluseks kolmetasandilise mudeli, mille kohaselt eristatakse artefaktis kolme informatsioonitasandit: struktuurne info või struktuursed omadused, funktsionaalne info või funktsionaalsed omadused ning kontekst.<sup>5</sup>

STRUKTUURNE INFO haarab endasse kõik objekti füüsilised (struktuursed) omadused, nagu materjal, konstruktsioon, kujundus, heli, lõhn ja maitse. See on info, mida on võimalik meeltega tajuda ja füüsikalise-keemiliste uurimismeetoditega uurida. Tavaliselt kasutatakse mõistet “objekt” või “artefakt” just selles tähenduses, st tähistamaks objekti füüsilises mõttes. Kultuuripärandi moodustavad objektid koosnevad vägagi erinevatest materjalidest ning iga materjal on omakorda küllaltki keeruka koostisega. Materjalidel jällegi on erinevad füüsikalise-keemilised omadused. See tähendab seda, et objekt kui materjalide kooslus moodustab keerulise süsteemi. Arvestada tuleks loomulikult ka seda, et ajaloo jooksul on materjalide koostised väga oluliselt muutunud. Artefaktide kahjustusprotsessid sõltuvad omakorda suurel määral materjalide füüsikalise-keemilistest omadustest. Seega on materjalide tundmine säilitamise seisukohalt äärmiselt oluline. See on tegelikult eduka säilitamise esimene samm – tunda objekte, teada, millest nad tehtud on ja millisel viisil. Kuna materjalidel on artefaktide juures niivõrd oluline tähtsus, on säilitamine mõistagi väga tihedalt seotud materjaliteadusega.

Konstruktsioon väljendab viisi, kuidas objekt on valmistatud ja millistest osadest see koosneb. Objektide konstruktsioonid võivad vastavalt kasutusele tulnud materjalidele, muutunud tehnoloogiatele, aga ka muutunud maitsele ning kasutajate nõudmistele olla vägagi erinevad. Kujundus iseloomustab objekti väljanägemist, selle vormi, värvi, kaunistusi, stiili, ikonograafiat jms. Ühesuguse materjali ja konstruktsiooniga objektid võivad kujunduselt üksteisest erineda.

Mitmesuguste artefaktide korral võivad olulisteks struktuurseteks tunnusteks olla ka heli, lõhn ja maitse. Selliste objektide näideteks võiks tuua kirikukellad, muusikariistad, lõhnaõlid või toiduained. Vorming on

<sup>5</sup> Vt ka nt Peter van Mensch, “Methodological museology; or, towards a theory of museum practice”, *Objects of knowledge* (London and Atlantic Highlands: The Atlone Press, 1990), 141–157.

oluline kommunikatiivsete artefaktide juures ning see kajastab informatsiooni esitus-, struktureerimis- ja paigutusviisi.

Kaudne teave on kõik see informatsioon, mis on objektis ette kavatsemata või mis koguneb objekti tema “eluea” vältel. Kaudse teabe hulka kuulub näiteks materjalide keemiline koostis, mikroelemendid, ränivetikad savis, õhumullid, sõrmejäljed keraamikal jms. Tegemist on infoga, mis on teadusliku uurimise seisukohast (päritolu kindlaksmääramine, dateerimine, valmistamistehnoloogia analüüs, autentsuse kindlaksmääramine jms) äärmiselt oluline. Objektide kasutamise käigus koguneb sinna samuti kõikvõimalikku teavet. Sageli on raamatute vahel mitmesugused botaanilised leiud – taimed ja taimeosad. Kasutamisel objektid ka kuluvad ning neile jäävad jäljed nendega kokku puutunud ainetest. Artefaktide struktuurse teabe uurimine on oluline arheoloogias, etnoloogias, kunstiajaloo, tehnoloogiate ajaloo.

FUNKTSIONAALNE INFORMATSIOON viitab artefakti kasutusele. Arusaadavalt võib iga artefakt täita eri funktsioone. Funktsioon sõltub oluliselt sellest, kas tegemist on utilitaarse või kommunikatiivse artefaktiga. Praktiline või utilitaarne funktsioon on seotud objekti füüsilise kasutamisega. Objekte kasutatakse igapäevaelus ju mingil kindlal eesmärgil. Praktilise funktsiooni kõrval on väga paljude objektide puhul oluline ka nende väljanägemine. Sellisena täidavad esemed lisaks praktilisele funktsioonile ka teatud esteetilist funktsiooni.

Semiootiline esemeuurimine rõhutab tähendusi, mis viitavad millelegi objektist väljaspool asuvale: kas juhtunule, abstraktsele ideele, tähendusele jms. Objektid tähendavad midagi, talitlevad teatud märki ja/või tekstina. Sellist artefaktide funktsiooni võib kutsuda sümboolseks. Teatud objektide omamine näitab haritust, rikkust, kõrget staatust ja prestiiži. Järelikult täidavad need objektid ka väärtuselist funktsiooni. Metafüüsiline tähendus viitab suhetele üleloomuliku maailmaga, mida omistatakse paljudele artefaktidele nagu hauapanused, jumalakujud, ikoonid, ohvriesemed, erinevad rituaalsed esemed jpm. Sellised objektid asetsevad nähtava ja nähtamatu maailma vahepeal. Neil on omadusi, mis puuduvad tavalistel artefaktidel.<sup>6</sup>

Mõiste “kontekst” tähistab objekti ja keskkonna suhteid ning moodustab artefaktide informatsioonilise struktuuri väga olulise aspekti. Konteksti

<sup>6</sup> Stephen P. Mellor, “The exhibition and conservation of African objects: considering the nontangible”, *Journal of the American Institute for Conservation*, 31:1 (1992), 3–16.

võib kirjeldada süsteemina, millel on kaks dimensiooni – materiaalne (füüsiline) ja kontseptuaalne.

Füüsiline kontekst sisaldab kõiki teisi objekte, millega artefakt on seotud valmistamisprotsessis ning edasise kasutamise käigus. Füüsiline kontekst on väga oluline erisuguste kogude ja kollektsioonide korral. Üks ja seesama artefakt võib eri kogudes olla erinevate tähenduste kandja. Objekti väärtus võibki seisneda ainult selles, et ta moodustab osa mingist kogust.

Kontseptuaalse süsteemina võib konteksti mõista kui kultuurilist ja sotsiaalset keskkonda, millega artefakt on seotud. Trükiste korral võivad olulisteks konteksti aspektideks olla näiteks majandus, kaubandus, ühiskonna infokorraldus, tootmine, töövahendid, tehnoloogia, tööjaotus, maailmavaade, kunst jne.

Võimalik on eristada nn primaarset ja sekundaarset konteksti. Primaarset kontekstis on objekt il praktiline, utilitaarne väärtus. Primaarse konteksti määratlevad järgmised funktsioonid: valmistamine (varustamine, tootmine, ettevalmistamine, loomine); kasutamine (tarbimine); hooldus (remontimine, parandamine). Sekundaarset kontekstis omandab artefakt dokumentaalse väärtuse. Senini valdavalt utilitaarset väärtust omavat objekti hakatakse käsitlema infoallikana. Ennekõike tähendab see seda, et dokument muutub arhivaaliks või ese museaaliks.

### *Artefaktide infosisalduse muutumine*

Objektide infosisaldus ei ole mingi jääv suurus, see muutub pidevalt, kuna kogu aeg toimub nii teabe kadu kui ka juurdetulek. Igasugune artefaktina käsitlev objekt on ajaloolise protsessi tulemus ning seega on võimalikult adekvaatse säilitamisstrateegia valikuks vaja rekonstrueerida säilitatavate objektide “biograafia”. Selleks tuleb eespool käsitletud andmekatgoriate sünkroonilisele loetelule lisada objektide diakroonilised olekud. Artefakti “biograafias” on võimalik eristada kolme olekut – kontseptuaalne olek, faktiline olek ja aktuaalne olek.

Artefakti elulugu algab alati valmistaja ideega, mis on seotud valmistaja kontseptuaalse kontekstiga, st kindla kultuuriga. Ei ole olemas artefakte üleüldse, on vaid kindlast kultuurist, kindlast ajahetkest pärit objektid. Artefakti kontseptuaalne olek kujutabki endast tegelikult potentsiaalset, veel idee tasandil olevat objekti. Artefakti järgmised olekud viitavad juba realiseeritud objektile.

Faktiline olek kajastab realiseeritud objekti kohe pärast valmimisprotsessi lõppu. Paljudel juhtudel on faktiline olek ainult hüpoteetiline konst-

ruktsioon, kuna ei ole võimalik täpselt fikseerida objekti valmimishetke – valmistaja võib teha muudatusi, objekt võib jääda lõpetamata või lõpetab objekti keegi teine jne.

Oma “eluea” vältel objekti infostruktuur muutub ning objekt jõuab meieni oma aktuaalses olekus. Aktuaalne olek sisaldab nii algset (primaarsed andmed) kui ka kasutamise, lagunemise, konserveerimise jne käigus kadunud ja lisandunud infot (sekundaarsed andmed). Oluline on see, et objekt oma faktilises olekus ei ole identne objektiga mingil hilisemal ajahetkel. Tegemist võib ju olla sama maali või sama ehitisega, kuid see ei ole enam täiesti identne kogum füüsikalise-keemilistest omadustest, funktsioonidest ja tähendusest ning kontekstist.

Artefaktide infosisaldust mõjutab terve rida nii füüsikalise-keemilisi kui ka sotsiaalseid protsesse, mida võibki jagada looduslikeks ja inimtekkelikeks. Looduslikest protsessidest on kaheldamatult kõige olulisem pidevalt toimuv materjalide lagunemine ja vananemine. Kõik materjalid lagunevad lühema või pikema ajavahemiku jooksul, st nad vananevad. Toimuvad keemilise-füüsikalised protsessid, mis viivad materjalide keemilise koosseisu muutumise ning mehaaniliste omaduste halvenemiseni. Vananemise protsess on pöördumatu, küll võib aga oluliselt erineda selle kiirus. Materjalid erinevad üksteisest vananemiskiiruse ning keskkonnatingimuste muutumisele reageerimise poolest. Artefaktide kahjustusprotsessid sõltuvad oluliselt materjalide keemilise-füüsikalistest omadustest, mis on määratud materjalide valmistamiseks kasutatud tooraine ning tehnoloogilise protsessi poolt. Materjalide ajalugu, st hoiutingimused minevikus, mõjutab suurel määral nende käitumist käesoleval hetkel.

Terve rida keskkonnategureid, nagu temperatuur, niiskusesisaldus, valgus, saasteained, vibratsioon, magnetväljad, biokahjustajad, mõjutavad objektide seisundit olulisel määral. Kõikvõimalikud loodusõnnetused võivad suure hulga objekte hävitada või neid kahjustada. Väga sageli mõjutavad artefaktide infosisalduse muutusi kõige enam mitmesugused inimestega seotud tegevused. Igasugune artefaktide kasutamine muudab neid. Kasutamise käigus objektid kuluvad, neile tekivad mitmesugused kahjustused, objektid võivad osaliselt või täielikult puruneda. Kasutamine mõjutab artefakti nii primaarses kui ka sekundaarses kontekstis, olles väga paljudel juhtudel kahjustumise peamiseks põhjuseks. Kui artefakt kasutamise käigus puruneb või kahjustub, võidakse seda parandada.

Sekundaarses kontekstis toimub objektide konserveerimine-restaureerimine. Suur osa objektide on muuseumides konserveeritud selleks, et parandada nende väljanägemist, muuta nad paremini eksponeeritavaks.

Artefaktide konserveerimine lähtuvalt peamiselt esteetilisest väärtusest on põhjustanud olulisi probleeme ning mõjutanud negatiivselt objektide infoväärtust. Muutused maitses ja ideoloogias toovad sageli kaasa artefaktide muutmise või hävitamise (näiteks võib tuua reformatsiooniaegse kujude, altarite ja muu religioosse kunstivara rüüstamise). 19. sajandil muutus arhitektuuristiil ideoloogilise propaganda instrumendiks. Barokkhooded ja vanemate hoonete barokklisandid eemaldati puristliku gooti taassünni liikumise pooldajate poolt. Neogooti stiilis ehitised ja ehitistele tehtud lisandused eemaldati omakorda 1950.–60. aastate restaureerimisprojektide poolt. Ka võib artefaktide funktsioonide teisenemine põhjustada muutusi nende struktuursetes omadustes. Kui objektide funktsioonid muutuvad, tehakse muudatusi ka välisilmes, konstruktsioonis. Muutused religiooses ideoloogias tingivad muudatusi ka kirikute sisustuses. Sõdadega kaasnevad sageli laiaulatuslikud objektide hävitamised, sama kaaneb ka kultuurigenotsiidiga.

### *Kahjustused, vananemine ning artefakti infosaldus*

Vananemist mõistetakse üldjuhul informatsioonitaseme vähenemisena. Tegelikult võib objekti infoväärtus vananemise käigus hoopiski suureneda. Kahjustused võivad lisada dokumentaalset väärtust, olles mingite oluliste sündmuste kajastusteks, samuti võivad nad lisada esteetilist väärtust (näiteks paatina, krakelüür või lakikihi vananemine maalide korral). Objekti funktsionaalsed omadused muutuvad täpselt samuti nagu struktuursedki. Üldreeglina objekti utilitaarne väärtus väheneb füüsilise, tehnoloogilise ja psühholoogilise iganemise tõttu. Kui objekt kaotab oma praktilise väärtuse, visatakse ta sageli ära või siis kasutatakse teda uuesti toorainena. Märksa huvitavam on olukord, kui objekti utilitaarse väärtuse kahanemisega suureneb aga selle esteetiline ja sümboliline väärtus. Näiteks hakatakse mingit tarbeeset käsitlema kunstiteosena, kusjuures muutub nii tema tähendus kui ka funktsioon.

Kui objekt satub muuseumisse, muutuvad tema funktsioon ja tähendus oluliselt. Objekti hakatakse käsitlema sotsiaalsest ja looduslikust keskkonnast, st primaarsest kontekstist välja valitud dokumendina. Museaalid on objektid, mis on eraldatud originaalsest (primaarsest) kontekstist ning viidud üle muuseumi reaalsusse eesmärgiga dokumenteerida seda reaalsust, kust nad eemaldati. Muuseumisse sattumine kutsub esile infokao artefakti kõikidel infotasanditel. Struktuurse tasandi infot mõjutab artefakti füüsilise ettevalmistamine muuseumisse võtmisel. Sageli objekte puhastatakse



ja parandatakse ning selle käigus kaob osa struktuurset infost. Osa sellisest infokaost kompenseeritakse dokumenteerimisega. Senine funktsionaalne ja kontekstuaalne info kaob peaaegu täiesti. Säilitamise peamine probleem seisnebki selles, kuidas säilitada võimalikult täielikult artefakti kogu infostruktuuri. Ese iseeneses üksinda ei ütle peaaegu mitte midagi inimese ja tema kultuuri kohta. Alati tuleb püüda säilitada võimalikult palju infot artefaktide funktsioonide ja konteksti kohta. Esemete kogumine on lahutamatu seotud dokumenteerimisega.

Säilitamine ei ole artefakti informatsioonilise struktuuri seisukohalt passiivne tegevus. Juba artefakti sattumine teabeasutusse, kas siis raamatukokku, arhiivi või muuseumisse, muudab tema funktsionaalset ja kontekstuaalset informatsiooni, rääkimata siis konserveerimisest või info uuendamisest, mis muudavad nii struktuurset, funktsionaalset kui ka kontekstuaalset informatsiooni. Säilitusstrateegiatega valikul on artefaktide informatsioonilise struktuuri arvestamine fundamentaalse tähtsusega, eriti puudutab see info uuendamise tehnoloogiaid (mikrovormide loomine, digitaliseerimine jms), mille käigus luuakse talle eriomase infostruktuuriga uus objekt.

### *Kokkuvõte*

Artefakti informatsiooniline struktuur ei ole lihtne, kuna eri infotasandid on omavahel seotud ja mõjutavad üksteist. Objekti infostruktuuril on tugevam, organiseeritum südamikuosa ning hajusam äärepiirkond. Me võime vaadelda iga artefakti omaladse semiosfäärina, kui kasutada Juri Lotmani terminit. Enne säilitama asumist peame defineerima informatsioonilises mõttes selle, mida me tahame säilitada. Milline on see infohulk, mida tahame säilitada? Artefaktide säilitamine eeldab säilitatava infokogumi eelnevat määratlemist.

Artefaktide säilitamine on 20. sajandi lõpukümnenditel teinud läbi suured ja põhimõttelised muutused. Traditsiooniline teaduslik säilitamine on alates selle tekkest 18. sajandi lõpus tuginenud artefaktide struktuursetele omadustele. Tänapäeval käsitletakse säilitatavaid objekte üha enam kui funktsionaalse ja kontekstuaalse info kandjaid. Struktuursete info kõrval on säilitusstrateegiatega valikul hädavajalik võtta arvesse ka funktsionaalset ja kontekstuaalset teavet.

Kultuuripärandit tuleks eelkõige käsitleda informatsioonina, millel võivad olla väga erinevad väärtused ja tähendused. Kultuuripärandi säilitamine ei ole mingi eraldiseisev komponent, vaid sotsiaalse, kultuurilise ja

majandusliku arengu integraalne osa. Kultuurpärandi säilitamisse tuleb haarata inimesed ja kogukonnad, kellele see pärand kuulub või kes on sellega seotud – kultuuripärandi säilitamine peab olema ennekõike lokaalne ja demokraatlik. Säilitamine on osalusprotsess ning küsimused “Miks me säilitame?” ja “Kellele me säilitame?” vastamiseks üliolulised.

*ABSTRACT: History and communicative artifacts: aspects of preservation*

History and artifacts are all around us. An artifact is any object made, modified, or used by humans. Communicative artifacts are meant for transmission of information (such as books, documents, photographic materials, magnetic carriers, CDs, etc.). The material object (artifact) is, in principle, a limitless source of information. In the case of a multilevel model, different information levels are distinguished in the artifact. Different authors have come out with various approaches for describing information in connection with artifacts. This study is based on a three-level model, according to which there are three different information levels: structural information or structural properties, functional information or functional properties, context and the object's relationship to its context. The informational structure of the artifact is not simple because the different information levels are connected and influence each other.

Preservation is not passive action from the point of view of the informational structure of the artifact. When the artifact arrives at the information facility – library, archive, or museum – its functional and contextual information already changes. Further, conservation or reformatting information changes structural, functional, and contextual information. While choosing preservation strategies it is essential to consider the information structure of the artifact, especially in the case of using information reformatting technologies, which create a new object with a specific information structure (making xerocopies, creating microforms, digitalization, etc.). Preservation of other artifacts presumes prior identification of the set of information to be preserved.

KURMO KONSA (b. 1965) is Associate Professor in Archival Studies at the Institute of History and Archaeology, University of Tartu.